

Сергій Білявець,

кандидат педагогічних наук,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ДЛЯ ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

У статті представлено узагальнення зарубіжного досвіду підготовки фахівців правоохоронних органів Німеччини та США з метою пошуку раціональних ідей, концепцій і підходів для обґрунтування методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. Встановлено, що для оновлення методичної системи важливе значення має урахування загальноєвропейських стандартів підготовки фахівців правоохоронних органів, передового зарубіжного досвіду, впровадження сучасних освітніх технологій. Під час професійної підготовки у ВНЗ потрібно створити умови для високого рівня пізнавальної активності курсантів і слухачів. Для цього доцільно використовувати можливості міждисциплінарних зв'язків, забезпечити засвоєння практичних навичок професійної діяльності в обстановці, максимально наближеній до реальної. Крім того, важливе значення має підвищення кваліфікації викладацького складу в реальних умовах оперативно-службової діяльності.

Ключові слова: методична система, професійна компетентність, офіцери-прикордонники, зарубіжний досвід, правоохоронна діяльність.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Нормативні документи, які визначають стратегію розвитку Державної прикордонної служби України, передбачають підвищення рівня боєздатності органів і підрозділів охорони кордону, підвищення професійної компетентності персоналу. Це обумовлено низкою чинників, серед яких необхідність участі військовослужбовців Державної прикордонної служби України у проведенні антитерористичної операції на сході нашої країни, забезпечення готовності Держприкордонслужби до охорони тимчасово неконтрольованих ділянок державного кордону після відновлення контролю над ними; підвищення рівня довіри населення до прикордонного відомства та його особового складу, а також впровадження

європейських норм і стандартів у систему прикордонного контролю та удосконалення системи підготовки і комплектування.

Це обумовлює необхідність оновлення методичної системи формування професійної компетентності офіцерів-прикордонників з урахуванням загальноєвропейських стандартів, передового зарубіжного досвіду, впровадження сучасних освітніх технологій, що передбачають активізацію пізнавальної активності курсантів і слухачів, забезпечення високого рівня сформованості компонентів їх професійної компетентності та здатності до професійного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення зазначеної проблеми та на які опирається автор. Результати дослідження зарубіжного досвіду підготовки офіцерів представлено у публікаціях А. Балендра (система освіти поліцейських службовців у Польській республіці та Румунії) [4; 5] Є. Брижатога (порівняльний аналіз формування професійної готовності офіцерів в арміях провідних країн світу) [1], О. Даниленка (особливості професійної підготовки фахівців правоохоронних органів у навчальних закладах провідних країн НАТО) [2], О. Діденка (ретроспективний аналіз системи освіти поліцейських службовців у Польській республіці в XX–XXI століттях) [3–5], А. Кисельова (історичні аспекти підготовки поліцейських кадрів у країнах Європейського Союзу) [8], Т. Тронь (особливості професійної підготовки співробітників берегової охорони і прикордонного патруля Сполучених Штатів Америки) [3], А. Савченка (система підготовки поліцейських у США) [6; 7] та інших вчених. Проблеми формування і розвитку професійної компетентності офіцерів, удосконалення методики організації навчального процесу у вищому військовому навчальному закладі були предметом уваги І. Грязнова, Ю. Дем'янюка, В. Дияка, О. Тогочинського, О. Торічного, К. Тушко, С. Совви та інших. Однак особливості врахування зарубіжного досвіду для удосконалення методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників не були предметом окремого дослідження.

З огляду на це **метою статті** є узагальнення зарубіжного досвіду, виокремлення раціональних ідей, концепцій і підходів, необхідних для удосконалення методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників, особливо під час навчання військово-спеціальних дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нормативно-правові документи, що регламентують професійну підготовку у Державній прикордонній службі України (далі – ДПСУ), визначають необхідність їх здатності до інноваційної діяльності, самостійності та нестандартності при прийнятті рішень, володіння широкою професійною компетентністю. У документах йдеться про те, що офіцери повинні бути готовими: здійснювати організацію охорони державного кордону на ділянці відповідальності та управління діями прикордонних підрозділів при проведенні спеціальних заходів щодо затримання правопорушників; аналізувати кримінологічну характеристику злочинності та виявляти причини й умови, які спричинили скоєння злочинів, розробляти та проводити різноманітні заходи щодо їх попередження; вміти працювати з людьми, виховувати підлеглих і виконувати інші завдання, які потребують творчого підходу. Крім того, практична діяльність офіцерського складу ДПСУ характеризується постійним безпосереднім контактом із потенційними порушниками державного кордону, високою самостійністю й автономністю підрозділів, необхідністю тісної співпраці та взаємодії з місцевим населенням. Доволі часто виникають нестандартні ситуації, що вимагають від офіцера – єдиного представника держави на кордоні – прийняття оперативних рішень і дій у непередбачених ситуаціях, умовах просторової та часової обмеженості. Отже, офіцер-прикордонник повинен бути професіоналом у різних видах діяльності, володіти динамічною комбінацією знань, умінь і практичних навичок, способами мислення, професійними, світоглядними і громадянськими якостями, мати необхідні морально-етичні цінності [9].

Це актуалізує потребу в підготовці висококваліфікованих офіцерських кадрів, здатних не лише приймати обґрунтовані та ефективні управлінські й професійні рішення з питань охорони державного кордону, а й планувати і проводити спеціальні операції в зоні антитерористичної операції, володіти всіма видами сучасного озброєнням, військовою і спеціальною технікою, знати тактику і стратегію ведення бойових дій, особливості організованого і швидкого переміщення сил і засобів підрозділів, частин та з'єднань тощо.

Для вирішення цього завдання важливе значення має урахування зарубіжних досліджень, у яких розглядаються проблеми розвитку професійної компетентності у фахівців військової сфери. Як свідчать результати деяких публікацій, у навчальному процесі ВВНЗ провідних країн світу можна виокремити низку особливостей, серед яких – чітко виражена спрямованість на розвиток в офіцерів творчого мислення. У процесі підготовки офіцерів у Великобританії, Німеччині та Франції велика увага приділяється саме тим елементам професійної підготовки, які формують креативність. Йдеться, зокрема, про формування умінь продукувати оригінальні ідеї, творчо мислити, швидко оцінювати ситуацію, приймати рішення та діяти у непередбачених умовах, відступати у разі потреби від традиційних схем мислення тощо [9]. Так, наприклад, система підготовки співробітників поліції в Німеччині багато фахівців вважають найбільш ефективною і результативною [10]. Вона передбачає навчання персоналу поліції у відомчих навчальних закладах трьох рівнів:

перший – первинна підготовка терміном 2,5 роки. Її організовано в школах поліції федеральних земель. Вона передбачає вивчення загального, спеціалізованого та завершального курсів, а також складання іспиту на право замінювати посади молодшого начальницького складу;

другий – підготовка середнього начальницького складу терміном 3 роки. Здійснюється у вищих школах поліції федеральних земель з видачею диплома про освіту;

третій – підготовка старшого начальницького складу у Вищій поліцейській академії управління ФРН з отриманням свідоцтва (сертифіката) про вищу поліцейську управлінську освіту (термін навчання 2 роки). В академію приймають оперативних співробітників у віці до 40 років (як виняток – до 45 років), які позитивно характеризуються за місцем служби та мають стаж роботи в поліції не менше 10–12 років, звання – не нижче головного комісара, а освіту – в обов'язку вищої поліцейської школи.

Вища поліцейська академія управління ФРН є провідним навчальним закладом Німеччини, загальний контроль над якою здійснює Рада засновників, до складу якої входять міністр внутрішніх справ ФРН і міністри внутрішніх справ земель. Рада визначає засади підготовки фахівців, затверджує бюджет, штати, навчальні плани і програми. Навчання в академії організовує освітній відділ за єдиним універсальним навчальним планом, який доповнюють набори тематичних планів з окремих дисциплін. Основою програми навчання на першому курсі є комплексні курси поліцейського управління і діяльності поліції, а на другому році навчання додаються гуманітарні дисципліни.

Для забезпечення мобільності, що передбачена принципами Болонського процесу, викладачів приймають в академію на конкурсній основі. Вони працюють в ній від трьох до п'яти років, після чого вони отримують підвищення на посади в поліцейських органах. При цьому викладачами спеціальних дисциплін у Вищій поліцейській академії управління працюють досвідчені фахівці.

Підготовка фахівців для прикордонного відомства Німеччини здійснюється в Академії Федеральної поліції, до складу якої входять 5 центрів підготовки і підвищення кваліфікації, 2 спортивні школи, навчально-тренувальний центр морської поліції, 2 школи з підготовки кінологів, центр командної підготовки персоналу вищої ланки, медична частина академії, яку паралельно використовують для медичної підготовки поліцейських.

У США найважливішими якостями у професійному становленні офіцера визначено професіоналізм, патріотизм, відданість та гордість за свою країну,

вірність національним символам, почуття громадянської самосвідомості й професійного обов'язку, культивування професійного лідерства.

Комплектування правоохоронних структур, які виконують завдання з охорони державного кордону США, здійснюється на професійній основі у Федеральному правоохоронному навчальному центрі (FLETC) США. Він слугує міжвідомчою правоохоронною, навчальною установою для 85 Федеральних агенцій. Навчальний центр також готує державних службовців для місцевих та міжнародних правоохоронних агенцій. Штаб-квартира та основна навчальна база Центру розміщена в місті Глінко. Цей навчальний центр відповідає за розробку та впровадження програм підготовки персоналу в міжнародних правоохоронних академіях в Гапоні, Ботсвані, Угорщині й Таїланді. Одним з основних напрямків навчальної діяльності цього навчального закладу є застосування дистанційного навчання за допомогою сучасних комп'ютерних технологій, що дозволяє суттєво розширити коло тих, хто навчається. Ці методи використовуються, коли навчальні програми не вимагають спеціальних методик викладання або коли визначено точне місце розташування слухачів, що мають технічну можливість брати участь у навчальному процесі. Додатково, FLETC розробляє і розвиває альтернативні навчальні технології, особливо комп'ютерні симулятори і моделювання, збагачуючи та розширюючи відомі методики викладання. Як міжвідомча навчальна організація, FLETC зібрав найкращих професіоналів всіх фахів для служби на його факультетах. Приблизно третю частину посад інструкторів займають постійні працівники FLETC. На решту посад тимчасово призначають федеральних офіцерів і дослідників з правоохоронних органів або персонал, що нещодавно звільнився зі служби. Такий підхід забезпечує баланс між майстерністю і досвідом та сучасним розумінням правоохоронної служби.

Під час підготовки інструкторів особлива увага звертається на вміння застосовувати інтерактивні методи навчання (рольові ігри, практичні вправи, групова робота), набуття практичних навиків презентації, управління аудиторією, комунікацію тощо. При цьому, наприклад, лекція не є

пріоритетною, оскільки вважається, що відсоток засвоєння матеріалу під час такого заняття дуже низький. З огляду на це основою є практичні заняття, а лекції проводять в інтерактивному режимі.

Цікавою особливістю проведення практичних занять є постійна участь у них акторів, яких до Центру запрошують постійно. Буває так, що під час підготовки їх навіть більше, ніж слухачів. Артисти професійно грають ролі порушників, злочинців, жертв, свідків тощо.

Завдяки великій базі сценаріїв та комп'ютерним технологіям курсанти мають змогу тренуватися в різних умовах, навіть не виходячи з класу: проводити опитування свідків, затримувати порушників, діяти в складі команди під час входу до будівлі тощо. Відеодокументування такого тренінгу дозволяє викладачу оцінити дії кожного курсанта і вказати на позитивні та негативні моменти його роботи.

З точки зору ефективного функціонування методичної системи підготовки правоохоронців особливого значення набувають навчальні засоби. На території FLETC знаходиться 18 тирів для бойових стрільб, де можна проводити тактичні навчання і тренувати слухачів із застосуванням особливих сценаріїв. Стрільба проводиться з усіх видів озброєння, що використовується у правоохоронних органах США. Загальна кількість куль, відстріляних за рік, – приблизно 20 мільйонів.

Також у розпорядженні Центру є потужний автодром з великою кількістю майданчиків: для керування на високій швидкості, в умовах слизької дороги чи бездоріжжя і, звісно, на міських автошляхах. Для тренування передбачено близько 100 легкових автомобілів, 50 позашляховиків та 20 мінівенів. Для відпрацювання зупинки машини правопорушника, виконання раптових поворотів на швидкості та керування в умовах обмеженого простору в Центрі використовують до 30 автомобілів, які спеціально обладнані протиударними трубами.

Ефективність системи підготовки фахівців забезпечується методичною підготовкою інструкторів – їх навчання та підвищення кваліфікації. Курс

методичної підготовки розрахований на підготовку як новачків, так і досвідчених інструкторів. Інструктори постійно підвищують свою методичну майстерність, наголос робиться на усвідомлення слухачами основних цінностей правоохоронних органів, зокрема таких як чесність, хоробрість і співчуття.

Також заслуговує на увагу досвід підготовки кадрів для Федерального бюро розслідувань (ФБР), яка здійснюється в Академії ФБР (м. Куантіко, штат Вірджинія, США). Підготовка нових агентів ФБР передбачає набуття знань та вмінь, які стануть їм у нагоді для того, щоб в майбутньому розпочати ефективну правоохоронну кар'єру федеральних агентів і слідчих. Серед вимог, які висуваються до претендентів, є такі: американське громадянство, вік від 23 до 37 років, освітній ступінь бакалавра (вища чотирирічна освіта в коледжі чи університеті), професійний досвід роботи (не менше трьох років), наявність водійських прав.

Програма навчання спеціальних агентів досить інтенсивна і передбачає понад 800 навчальних годин. Процес навчання має міжпредметний характер: теоретичний матеріал завжди пов'язаний з практичними вправами, а фізична та вогнева підготовка передбачає володіння знаннями із соціальних і юридичних наук. До програми підготовки спеціальних агентів введено обов'язковий курс історії Голокосту, який передбачає відвідування Американського меморіального музею Голокосту. Навчальний план передбачає вогневу підготовку, захисну тактику, основи правової підготовки, національну безпеку, роботу з інформаторами, слідчу тактику, збір і зберігання доказів, розвідувальну підготовку й інші суміжні дисципліни. Крім того, щоб володіти сучасними технологіями і протидіяти можливим кібератакам, майбутні агенти ФБР вивчають сучасні інформаційні технології на рівні університетської освіти.

У процесі підготовки майбутніх співробітників ФБР велика увага надається відпрацюванню практичних навичок професійної діяльності в обстановці, максимально наближеній до реальної. Так, наприклад, дається

комплексна ситуація розслідування певного злочину, а слухачі відпрацьовують її, починаючи з первинних оперативно-слідчих дій (одержання заяви про злочин, огляд місця події, опитування тощо) і закінчуючи затриманням, арештом підозрюваних та поданням доказів їхньої провини в суді. Відпрацювання цих навичок відбувається на тактичному полігоні, на якому постійно працюють близько двох десятків сценаристів, які складають кримінальні історії. Автори та викладачі спостерігають за всім, що відбувається (відпрацьовується техніка розслідувань, у тому числі й терактів, арештів, збору доказів на місці злочину, ведення допитів і обшуків). Сценарії розігрують спеціально наймані актори, завдання яких полягає у тому, щоб створити правдоподібні ситуації та викликати у слухачів справжні життєві реакції. Майбутні агенти на практиці вчать спостерігати за об'єктом, здійснювати затримання і відпрацьовувати техніку тактичного виживання на вулицях міста. Вони також проходять через реальні навчальні ситуації, наприклад, пограбування банку, денне і нічне спостереження, викрадення людей, напад на державного службовця.

Важливою є також вогнева підготовка. У процесі навчання кожен слухач розстрілює близько 5 тисяч боєприпасів. Крім того, широко використовуються можливості електронних тирів, що дозволяють моделювати різні ситуації застосування зброї. Слухач повинен впевнено користуватися зброєю, знати правові норми, що регламентують її застосування, та бути відповідальним за своє особисте бойове спорядження. Слухачі отримують ґрунтовну підготовку й щодо тактики проведення та планування спеціальних операцій, агентурної роботи, залучення до співпраці, негласного та електронного спостереження, розвідувальної тактики, тактики проведення обшуку, особистого огляду і т.п. Вони проходять програму гарантування безпеки та виживання і програму тактичних дій у критичних ситуаціях на автотранспорті.

Висновки. Для оновлення методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників важливе значення має урахування загальноєвропейських стандартів підготовки фахівців

правоохоронних органів, передового зарубіжного досвіду, впровадження сучасних освітніх технологій. Під час професійної підготовки у ВНЗ потрібно створити умови для високого рівня пізнавальної активності курсантів і слухачів у ВНЗ. Для цього доцільно використовувати можливості міждисциплінарних зв'язків, забезпечити засвоєння практичних навичок професійної діяльності в обстановці, максимально наближеній до реальної. Крім того, важливе значення має періодична перепідготовка викладацького складу в реальних умовах оперативно-службової діяльності.

Перспективи подальших розвідок полягають у необхідності критичного аналізу традиційної системи підготовки курсантів і слухачів прикордонного відомства та обґрунтуванні нових підходів до розробки методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників з урахуванням можливих викликів і загроз.

Список використаної літератури

1. Брижаний, Є. І. Порівняльний аналіз формування професійної готовності офіцерів в арміях провідних країн світу / Є. І. Брижаний // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – 2012. – № 5. – С. 20–25. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2012_5_6
2. Даниленко, О. Б. Особливості професійної підготовки фахівців правоохоронних органів в навчальних закладах провідних країн НАТО / О. Б. Даниленко. // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогіка. – 2015. – Вип. 5. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2015_5_6
3. Діденко, О. В. Особливості професійної підготовки співробітників Берегової охорони і Прикордонного патруля Сполучених Штатів Америки / О. В. Діденко, Т. В. Соляр // Збірник наукових праць № 65. Серія : Педагогічні та психологічні науки / Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького; [гол. ред. Потапчук Є. М.]. – Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2012. – С. 116–121.
4. Балендр, А. Ретроспективний аналіз системи освіти поліцейських службовців у польській республіці в ХХ–ХХІ століттях / А. В. Балендр, О. В. Діденко // Збірник наукових праць № 63. Серія : Педагогічні та психологічні науки / Національна

академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького; [гол.ред. Потапчук Є. М.]. – Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2012. – С. 5–10.

5. Діденко, О. В. Особливості відбору, підготовки та перепідготовки персоналу прикордонної поліції республіки Румунія / О. В. Діденко, А. В. Балендр // Збірник наукових праць № 62. Серія : Педагогічні та психологічні науки / Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького; [гол.ред. Потапчук Є. М.]. – Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2012. – С. 66–69.

6. Савченко, А. Система підготовки поліцейських у США [Електронний ресурс] / Савченко А. В. // Національна громадська платформа «Реформуємо МВС : прозорість та відповідальність» – Режим доступу: http://police-reform.org/articles/sistema_pidgotovki_policejskih_u_ssha

7. Савченко, А. В. Федеральні правоохоронні органи США : місія, організаційна структура та застосування кримінального законодавства : навч. посібник / Савченко А. В. – К. : «Текст», 2003. – 122 с.

8. Киселев, А. К. Подготовка полицейских кадров в странах Европейского союза в исторических источниках [Електронний ресурс] / Киселев А. К. // Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки. – Выпуск № 5 / 2015. – С. 23–33.

9. Діденко, О. В. Теоретико-методичні засади формування здатності до професійної творчості в майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / О. В. Діденко ; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2009. – 533 с.

10. Мартыненко, О. Профессиональное обучение полиции Германии (по материалам МВД Украины) [Електронний ресурс] / О. Мартыненко // Харківська правозахисна група. Інформаційний портал. – Режим доступу: <http://www.khpg.org/index.php?id=1399024677>

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Діденко О. В.

Стаття надійшла до редакції 31.08.2016

Билявец С. Обобщение зарубежного опыта для обоснования методической системы формирования профессиональной компетентности будущих офицеров-пограничников

В статье представлены результаты исследования зарубежного опыта подготовки специалистов правоохранительных органов Германии и США с целью поиска рациональных идей, концепций и подходов для обоснования методической системы формирования профессиональной компетентности

будущих офицеров-пограничников. Установлено, что для обновления методической системы важное значение имеет учет общеевропейских стандартов подготовки специалистов правоохранительных органов, передового зарубежного опыта, внедрение современных образовательных технологий. Во время профессиональной подготовки в вузах нужно создать условия для высокого уровня познавательной активности курсантов и слушателей. Для этого целесообразно использовать возможности междисциплинарных связей, обеспечить усвоение практических навыков профессиональной деятельности в обстановке, максимально приближенной к реальной. Кроме того, важное значение имеет повышение квалификации преподавательского состава в реальных условиях оперативно-служебной деятельности.

Ключевые слова: методическая система, профессиональная компетентность, офицеры-пограничники, зарубежный опыт, правоохранительная деятельность.

Bilyavets S.Y. Summary rationale for foreign experience methodical system of formation of professional competence of future officers of border guards

The paper presents a generalization of foreign experience training of law enforcement officials in Germany and the USA to find a rational ideas, concepts and approaches for substantiation of methodical system of formation of professional competence of officers of border guards.

Results of the study of foreign experience training officers, the problem of formation and development of professional competence of border guards, improve methods of educational process in higher military educational institutions have been the subject of attention of scientists. However, taking into account the recommendations and peculiarities of international experience to improve the methodical system of formation of professional competence of future officers-guards were not subject specific.

It was established that the update methodological system should be considering European standards of training of law enforcement officials, advanced foreign experience, the introduction of modern educational technologies. During training in universities must create the conditions for a high level of cognitive activity of students and listeners. For this purpose use of the interdisciplinary connections, ensure mastering practical skills in professional work environment that is as close to the real use of complex situations. Also important is the training of teaching staff in actual operational performance.

Keywords: *methodical system, professional competence, officers, border guards, international experience, law enforcement.*